

На сучасному етапі здійснення судово-правової реформи, основною метою якої є створення судочинства охоронного типу, особливої актуальності набуває система правових засобів, якими охороняються і забезпечуються права та законні інтереси людини. Основоположним напрямом при цьому є органічне впровадження в життя положень нового Кримінального процесуального кодексу України, введеного у дію Указом Президента України № 4651-VI від 13 квітня 2012 р. У главі II згаданого закону закріплюється перелік засад кримінального процесу та розкривається їх зміст. Сама назва цієї глави – «Засади кримінального провадження» – ще на етапі розробки проекту нового КПК викликала полеміку серед вчених-правознавців. Так, О. М. Бандурка свого часу пропонував у назві глави слово «засади» замінити словом «принципи» оскільки, на його думку, латинська морфологія визначення цього процесуального інституту більше відповідає суті кримінального судочинства України і юридичній мові.

О. З. Хотинська робить висновок про те, що завжди, коли говорячи про засади судочинства, мають на увазі принципи, при цьому саме поняття «принципи» є ширшим, ніж поняття «засади».

Цікаво, що визначаючи поняття «засада», автори Великого тлумачного словника сучасної української мови роблять це через використання терміну «принцип»: «засада – це вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки».

Здавалося б, що відправною точкою у розмежуванні зазначених дефініцій повинні були б статі норми Конституції України. Проте текст Основного Закону по-своєму оперує даними поняттями. Так, у ст. 29 Конституції України застосовується термін «засади». Крім того, даний термін використовується у назві розділу I Конституції та у статтях 6, 15, 16, 85, 92, 95, 100, 132, 142, 143. У той же час у статтях 8, 18, 125 Основного Закону використовується термін «принципи» у тому ж самому розумінні що й «засади». Отже, у тексті Конституції дані дефініції використовуються у тотожному значенні. Позицію ототожнення даних понять займає і О. П. Кучинська.

Взагалі, використання у юриспруденції історично запозичених іншомовних термінів (у більшості своїй з латини) є сталим фактом, який не заперечується фахівцями мовознавства, і які, наприклад, досить давно визначали поняття «принцип» як «наукову чи моральну основу, підставу, правило, основу, від якої не відступають».

У зв'язку з цим, поруч із вже наведеною точкою зору О. М. Бандурки вірним видається твердження Ю. М. Грошевого про те, що «в законі не може бути основних положень, можуть бути принципи... які роблять судоустрій власне судоустроєм».

Термін «принципи» відстоює і В. Г. Гончаренко, оскільки, на його думку, загальноприйнятій у світі термін «принцип» означає вихідне положення будь-якої теорії, світогляду, науки, організації роботи, а термін «засада» не є таким узагальнюючим і міститься в багатьох главах чинного КПК України та його окремих статтях.

Досить вдалим із цього приводу є твердження О. М. Савицького про те, що наявність у чинному законодавстві безлічі термінологічних одиниць, які однакові за змістом, вносить плутанину в їх застосування.

Отже вважаємо, що своєрідне перевантаження юридичної (та й не тільки) мови тотожними термінами, які мають однаковий зміст лише шкодить розумінню права та його застосуванню.

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Строков І.В., к.ю.н., доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін ННІПП НАВС

Одним із складників діяльності держави щодо забезпечення прав і свобод людини є її правоохоронна сфера. Вона має особливості, що виокремлюють її

від інших сфер діяльності. Саме під час здійснення кримінального судочинства найчастіше виникають порушення прав і свобод та найгостріше постають питання з їх практичною реалізацією. У цієї сфері виникає комплекс відносин, які значною мірою врегульовані правовими нормами. Саме вони виявляються найпридатнішим видом соціальних норм для їх регламентації, тому що мають високий ступінь формалізації стандартів поведінки та ґрунтуються на силі державної влади і примусовості.

Слід звернути увагу, на кілька аспектів зазначеної сфери діяльності держави. По-перше, законодавство, що регулює цю сферу, не дає повної свободи учасникам кримінального провадження у вільному розпорядженні своїми правами і свободами, припускає їх обмеження, в окремих випадках застосування заходів, які не збігаються з їх бажаннями або порушують їх нормальне життя. По-друге, засоби та прийоми, що використовуються у кримінальному провадженні не визначені конкретно в законодавстві. Законодавче визначає загальний порядок проведення слідчих та судових дій, але не встановлює конкретні правила діяльності посадових осіб, які їх проводять, тому гостро постає проблема: які методи для цього буде обрано. У зв'язку з цим, А. Ф. Коні зазначає: «У кожній судовій дії поряд із питанням, що варто провести, виникає питання «як це провести».

Сьогодні особлива увага приділяється забезпеченню реалізації прав особистості в кримінальному провадженні на належному рівні. Його відсутність або недосконалість може призвести до порушень та руйнування прав і свобод людини.

Забезпечення прав громадян у державі детерміновано багатьма чинниками, у тому числі ідеологією, політичною й економічною системами, рівнем розвитку демократії, вимогами моралі, правового свідомістю громадян тощо. За деякими оцінками, наявний стан забезпечення прав у нинішньому кримінальному процесі взагалі не тому, що він має собою представляти. Такі оцінки дещо категоричні. Норми кримінально-процесуального законодавства містять вимоги щодо забезпечення прав і свобод людини та встановлюють їх гарантії. Але такі гарантії не завжди ефективні та відображають сучасні потреби, а в окремих випадках вони відсутні, точніше, законодавство не надає реальних гарантій забезпечення прав та інтересів особи під час здійснення кримінального судочинства.

Процес забезпечення прав і свобод пов'язаний зі створенням відповідних гарантій щодо їх реалізації. Разом з тим щодо визначення поняття «кримінально-процесуальна гарантія» як юридичного терміна, його властивостей та змісту висловлено різні погляди, найпоширенішим і загальноприйнятим з них є: процесуальними гарантіями є встановлені законом засоби, за допомогою яких громадяни, котрі беруть участь у кримінальному процесі, можуть захищати свої права та інтереси.

На необхідності закріплення таких гарантій у кримінально-процесуальному законодавстві звертали увагу багато авторів. Ґрунтується це на тому, що в кримінальному провадженні між суспільними і особистими інтересами можливі конфлікти, які полягають у розбіжності інтересів його учасників до встановлення істини у кримінальній справі, тому для забезпечення її інтересів у необхідних випадках передбачаються спеціальні гарантії.

Гарантії спрямовані на встановлення співвідношення між завданнями держави щодо здійснення кримінального судочинства та інтересами його учасників щодо захисту своїх прав і свобод. Зміст цього співвідношення полягає в тому, що державні органи, які здійснюють кримінальний процес, не можуть прагнути до забезпечення справедливого покарання винного за будь-яку ціну, абстрагуючись від загальноправових принципів демократизму і гуманізму. У сучасному кримінально-процесуальному законодавстві конкретно відображається прояв такого підходу. Слід віддати належне радянському кримінальному процесу - при його основній спрямованості на

превагу інтересів держави, демократичні основи і прояви гуманізму стосовно особистості були йому також притаманні.

При визначенні гарантій прав особистості та інтересів держави в кримінальному процесі необхідно виявити їхнє дійсне співвідношення і ступінь узгодженості з конституційними вимогами. Вони не повинні розглядатися як протиставлення особистості державі. Особистість і держава - не протилежні сторони, тому діяльність державної влади, що спирається на можливість примусу та правомірного втручання в особисте життя громадян для досягнення цілей боротьби зі злочинністю, стосовно особистості має бути суворо і недвозначно визначена.

Визначаючи пріоритет прав особистості стосовно інтересів держави, необхідно усвідомлювати, що без держави, юридичних процедур, які вона устанавлює та забезпечує, ці права не можуть бути реалізовані.

Громадянин має потребу в державі та розраховує на забезпечення нею його інтересів. Але держава зобов'язана рахуватися з особистістю, її достоїнствами і природним прагненням до особистої свободи. З реальним забезпеченням процесуальних прав і задоволенням законних інтересів осіб у кримінальному судочинстві певною мірою можна судити про положення особи загалом в суспільстві та державі. Наявність та характер засобів охорони її інтересів свідчить про демократизм даної правової системи, а стан законності в сфері боротьби зі злочинністю - про дотримання режиму законності при розслідуванні злочинів.

За своїм змістом кримінально-процесуальні гарантії прав, інтересів і обов'язків особистості - правові устанавлення на забезпечення ефективними здійснення прав, захисту законних інтересів і належного виконання обов'язків усіма учасниками процесу. Їх можна визначити як встановлені нормами кримінально-процесуального закону різні за своїм конкретним змістом засоби, що у сукупності забезпечують особам, які беруть участь у справі, можливість реалізувати надані права.

Міжнародні правові акти про права людини не вживають термін «гарантії», але зміст їх вимог щодо забезпечення в кримінальному судочинстві прав і свобод людини спрямований на досягнення цієї мети. Міжнародний Пакт про цивільні і політичні права передбачає обов'язок кожної держави, що є його учасником, забезпечити:

- ефективними засобами будь-якій особі права і свободи, визнані цим Пактом як порушені, навіть якщо це порушення здійснено особами, які діяли як офіційні;

- щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентною судовою, адміністративною або законодавчою владою, або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту;

- застосування компетентною владою засобів правового захисту, коли вони надаються (п. 3 ст. 2). Таким чином, наявність гарантій (відповідних правових норм) притаманна будь-якій правовій системі, вони містяться в правових нормах та є умовою їх забезпечення.

Гарантії встановлюються у всіх нормативних актах держави. Вони закріплюють можливість користування правом та є одним із складників елементів системи забезпечення прав і свобод людини у кримінальному судочинстві. Прикладом їх реалізації під час розслідування кримінальних справ слугують норми кримінально-процесуального кодексу щодо забезпечення обвинувачуваному, підозрюваному, потерпілому, цивільному позивачу і відповідачу права заявляти клопотання і робити заяви щодо проведення розслідування та інших питань. Але гарантії не єдиний елемент системи забезпечення.